

“Droschak”

ORGANE
de la Fédération
Révolut. Arménienne.

ԴՐՈՇԱԿ

Adresse :
Rédaction du "Droschak"
11, rue de la République
GENÈVE (Suisse)
LIBRARY

“ՀԱՅ ՅԵՂԱՓՈՒՍԱԿԱՆ ԴԱՂՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ” ՕՐԳԱՆ

ԱՐԻՍՏԱԿԵՍ ԶՕՐԵԱՆ

(ԿԱՐՕ)

1871 — 1897

էլի՛ մի գոհ... .

Ի՞նչ փոյթ սակայն... . զո՞հի առջեւ միթէ պիտի ընկճւէք դուք, ընկերներ, Հայաստանի տարաբախտ մայրերին մէկն էլ աւելացաւ հեկեկում է նա՛ որդեկորոյս մայրը, եւ նրա սիրտ կորատող հառաչանքները հետ ձեր ողբը եւս հնչում է, ընկերներ, Թանկագին, անմոռաց Արիսի մահն է, որ ողբում էք:

Հացէ՛ք, այդ արցունքները պարծանքով կը լցնեն ձեր սիրտը. այդ մա՛րը նոր կեանք կը տարածէ, նոր սիրտ ու խրախոյս կը ներշնչէ ձեզ: Հպարտութեամբ դիտում էք դուք, թէ ինչպէս ձեր ղինւոր-եղբայրները հայրենիքի պատիւը պաշտպանելով, զէնքը ձեռքին դիցազնաբար մեռնում են հարազատ հողի գրկում... .

Ծնւել է Կարօն Գողթնի Յղնա գիւղում (Աղուլիսի մօտ) 1871 թւին: Ընտանիքի սիրւած ու գուրգուրւած այդ զաւակը դեռ մանուկ հասակում կամքի ուժ էր ցոյց տալիս: Վճռակա՛նութիւնը, յանդգնութիւնն ու անկախութեան հակումը նրա ընտրոյ զձերն էին: Վախն ու փոքրոգութիւնը, վատութիւնն ու վարանումը օտար էին նրան: Լիակատար ներդաշնակութիւն ենք տեսնում նրա ամբողջ կեանքի մէջ: Խօսքը միշտ գործ էր նրա համար:

Ա՛հա՛ երիտասարդական աշխուժով լի 26 տարեկան Կարօն է պատկերանում ձեր առջեւ Խանասօրի մարտադաշտում, ուր սլանում է նա անդադար մի դիրքից միւսը, ամէնքին քաջալերելով, ամէն տեղ օգնելով նեղն ընկած ընկերներին:

Այո՛, արիւնալից Խանասօրում այս աներկիւղ երիտասարդը հազարաւոր քրդական զնդակների տակ մարտնչում էր անվեհեր, այն միջոցին, երբ ընկերները թախանձագին խնդրում էին նրան թողնել ահաւոր դիրքը: Երբե՛ք. Կարօյի համար մահացու ամօթ էր նահանջել թշնամու առաջ:

Կուե՛րու է եկել նա եւ պէտք է կուէի մինչեւ արիւնի վերջին կաթիլը դիրքը եւ թշնամու քանակութիւնը սարսափելի չէին նրան:

Կուող՝ ու բողոքող էր Կարօն իր կեանքի ամբողջ ընթացքում: Դուրսն էր լինում նա, թէ դպրոցում, միշտ եւ ամէն տեղ ասպետաբար թոյլերին էր պաշտպան հանդիսանում:

Սիրւած էր նա ընդհանրապէս բոլոր ընկերներից, բայց մանաւանդ տկարներից: Իսկ աւելի զօրաւորների մէջ նա շարժում էր պատկառանքի եւ յաճախ նոյն իսկ երկիւղի զգացմունք. լռիկ Արիսի հետ կատակ անելը հեշտ չէր:

Մանկութիւնից սեփականութիւն չէր ճանաչում նա ընկերների տրամադրութեան տակ էին լինում նրա մանկական խաղալիքները, դասական պարագաները: Եւ այդպէս մնաց նա մինչեւ կեանքի վախճանը:

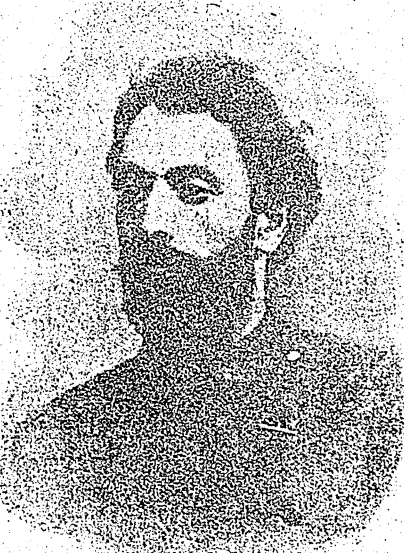
«Յիշատակ նա ուզում — գրում է ընկերներից մէկը Արիսի եղբորը. չգիտե՛ս միթէ, որ նա սեփականութիւն ունեցող չէր: Իր յիսած մօտինները — ա՛հա՛ քեզ նրանից յիշատակ... .»

Գիւղական ուսումնարանից Կարօն անցաւ Զաքարյանի ծխական դպրոցը, այդտեղ աւարտելուց յետոյ, փոխադրւեց Թիֆլիսի Նիկողայոսեան դըպրոցը, եւ այստեղից էլ մտաւ նոյն քաղաքի ընկերները:

Բայց 90 թւականի ցնցումն ու դեպրոսութիւնը եւ այն յիշանները, ուր հայ երիտասարդութիւնը պատրաստւում էր յեղափոխական գործունէութեան — այդ ամէնը առանց հետեւանքի չանցաւ Կարօյի համար: Հայրենիքի անարգւած պատիւը, ստրուկ եղբոր ազատման միտքը հանգիստ չէին տալիս նրան: Այն ընաւորութիւններից չէր Կարօն, որոնք սահ-

մանափակում են միմիայն պլատոնական սիրով հեռւից. — ո՛չ. նա ընդունակ չէր անտարբեր ու սառնարիւն կերպով դիտելու արիւնակից եղբայրների տառապանքները: Նա չէր համակւած հայրենասիրութեան սոսկ վերացական զգացումով, նա իրական մարդ էր: Տեսնում էր նա տոնակոխ եղած մարդկային ամենատարրական իրաւունքները, հայ ընտանիքի բռնաբարւած պատիւը, տեսնում էր այդ բոլորը եւ իր բոլոր էութեամբ ձգտում էր բողոքել այդ անիրաւութիւնների դէմ, պաշտպանել անպաշտպան եղբայրակցին:

Անձնական երջանկութիւնը տիրող բռնակալութեան հետ չէին կարող հաշուել Կարօյի գիտակցութեան մէջ: Միանգամ ընդմիշտ հրաժարւեց նա իր անձատական «ես»-ից, թողնել ուսումը եւ մտաւ նոր հիմնւած «Կով-

ԱՐԻՍՏԱԿԵՍ ԶՕՐԵԱՆ

(ԿԱՐՕ)

կաս՝ արհեստանոցը, ուր մէկ ու կէս տարում կատարելագործւեց զինագործութեան մէջ: Այսուհետեւ շուտով անցաւ Վ. Զաղաքը, մտաւ Դաշնակցութեան նոր հաստատուած գրնագործարանը:

Մանր ու փշոտ էր ճանապարհը, բայց կարօն հարթեց խոշորոտները իր աննկուն բնաւորութեան ուժով, եւ ապահովեց արհեստանոցի գոյութիւնը:

1892 խօլէրայի տարին ընկերները սարսափած փախուստ տւին. բայց կարօն մնաց իր մի ընկերով հետ իր գործը շարունակելու. ինքն էլ հիւանդացաւ խօլէրայից, բայց երկաթի կաղմւածքը փրկեց նրան:

Մօլէրան ամէն ինչ քայքայեց, արհեստանոցը փակւելու վրայ էր, չկար նիւթական միջոց նրան պահպանելու համար. եւ կարօն հարկադրւեց իր ընկերով հետ պտտիլ կովկասեան մի քանի քաղաքներ արհեստանոցի համար նիւթեր եւ նպաստ ձարելու: 1893 թիւը անշարժութեան տարին էր, ընդունելութիւնը սառն էր եղաւ ամէն ուրեք: Ոչ մի տեղից օգնութիւն: Յուսահատուած՝ հեռացաւ կարօնից իր ընկերը, եւ նա մենակ մնաց, բայց հաւատարիմ, ինչպէս միշտ, պարտքի գագամունքին:

«Սկսել ենք մի անգամ, մինչեւ վերջ պիտի տանք»՝ գրում էր նա հիասթափուած ընկերով, վերջին անգամ համոզել փորձելով ու թախանձելով նրան. . . Բայց իզուր. եւ այսուհետեւ գրեթէ ամէն բան ծանրացաւ Արիսի վրայ: Եւ ամէն բան զոհել աչքն առած, արհամարհելով ամէն վտանգ, նա ոտարկանութեան քիչին տակ սկսաւ նպաստներ ու նիւթեր, ժողովել, փոխադրել, եւ վերջապէս յաջողացաւ վերականգնել արհեստանոցը, որ անսպաժաք սկսաւ բարգաւաճել այսուհետեւ, Արիսի եւ իր սկսնակ ընկերով անշուղ աշխատանքի շնորհիւ: Նրա արտադրած հրացանները հարկւրաւոր մարզկանց կեանքը փրկեցին, իսկ իր բաժինն էլ եղաւ մի ցուրտ քրդական զնդակ, որ մի անխթարթում անողորմաբար խլեց կարօնին իր սիրած ժողովրդից. . .

1894 թւին կարօն գրկեց օրինական (լէգալ) կեանքի բարիքներից եւ ստիպւած եղաւ թափուել 1895-ին Մօսկուայում օտարի անցյալով: Քիչ էր մնում, որ ձերբակալէր, բայց ճարպիկ կերպով խաբէց ոստիկանին ու խոյս տւաւ:

Հայրենիք դառնալով նա նորից սկսաւ գործը: 1896 թւի սկիզբներին զբաղւած էր զէնքերի փոխադրութեամբ: Պարսիկները ձերբակալեցին կարօնին եւ կամեցան հետեւեալ օրն իսկ յանձնել ռուս կառավարութեան: Բայց կարօն հեշտութեամբ անձնատուր չի լինի: Կէս դիշերին երբ պահապանները ընկղմուեցին քնի մէջ, կարօն մի հարւածով խորակուեց է պատահանի փեղկը եւ գուրս է թռչում հետն առնելով հրացանն ու կապոցը: Հարայ հրոց է բարձրանում, բայց արդէն ուշ էր, կարօն հեռացած էր. . .

Նորից երեւաց նա իր սիրած գործի գիմաց, ընկերները շրջանում, նորից ձեռք առաւ մուգը եւ սկսաւ տենդային գործունէութիւնը:

Բայց այս անգամ այլեւս ազատ չէր գործում կարօն իր արհեստանոցում, այլ ստորեկիցայ յիւզմունքի մէջ, թաղուն մնալու համար ոտարկանութեան սրտոտեալ անքնից:

Գաղտնադրվ գործունէութիւնը սկսաւ կամայ կրօնաց ձանձրացնել կարօնին: Նա մի քանի անգամ փորձ արեց

ուս անցնել սահմանագրութիւնը եւ մտնել Օսմ. Հայաստան, բայց ընկերները միշտ յորդորում էին նրան, որ մնայ արհեստանոցում, ինկատ առնելով գործի շահերը եւ նրա մոլեգին բնաւորութիւնը:

Ձիջանում էր կարօն: Բայց երբ վերջին բռնաւանդն էր ծրագրւում, նա անպայման որոշեց մասնակցել, եւ անսասան մնաց իր որոշման մէջ. ո՛չ մի ուժ, ո՛չ մի ընկերական յորդոր չէր կարող այլեւս յետ պահել նրան:

«Մինչեւ օրս ես ուրիշների համար էի հրացան պատրաստում, այժմ ես ինքս պիտի գործածեմ»՝ այսպէս էր առարկում կարօն:

Եւ նրան վիճակւած էր մեռնել կռի մէջ: Այստեղ, իմաստօրի հովտում, փայլեց կարօնի անընկճելի, հերոսական բնաւորութիւնը:

Այդ մարդը, որ այնքան անողորմ էր բռնաւորների նկատմամբ, որ այնքան մոլեգնութեամբ մարտնչում էր այն ամէնի դէմ, ինչ որ արգելք էր լինում հայրենիքի բարօրութեան, այդ մարդը իր երկաթի կրծքի տակ անհրոգիւմ էր մի վերին աստիճանի քնքուշ ու կանացի սիրտ:

Երբ իմաստօրի մէջ տղերքը առաջին անգամ գրոհն տալիս դէպի քրդական վրանները, կարօնի առաջին հոգսը կենդանիներն են լինում: Արիւնի եւ արհաւիրքների մէջ նա ինքն է անձամբ մտնում ու ազատում կապտուած հորթերին զնդակների անձրեւից:

* *

Միջին հասակ ունէր կարօն, ուժեղ, յաղթանդամ կաղմւածք: Երկու սեւ ու խոշոր աչքեր զարդարում էին նրա գունատ դէմքը, լայն ձակատը խելացի կերպարանք էր տալիս նրան, իսկ բարեսիրտ ժպիտը սակաւ էր հեռանում երեսից:

Մանուկ հասակից վարժեցրել էր նա իրեն որսորդական կեանքին, որ նրա ամէնից սիրած զբաղմունքն էր: Այդ պատճառով կարօն՝ հեշտութեամբ էր տանում ամէն տեսակ զրկանքնայ Մենք ստանում ենք նրան նոյն իմաստօրի հովտում ռոտով, ծանր բեռը շալակին. բացի ֆէդայու անհրաժեշտ պարագաներից, նա կրում էր նոյնպէս ծանր պայուսակը լի՛ գանաղան գործիքներով, որոնց օգնութեամբ շակում էր կարօն ընկերների վնասուած հրացանները, եւ փչացնում թշամուց գրաւածները:

Ընկերները քանիցս ինդրում էին նրան ձի նստել կարակի մերժում էր կարօն: Լինելով հարկւրապետի օգնական, նա նախընտրում էր ոտով քայլել, խրախուսելու համար զինուոր ընկերներին:

Արշաւանքից առաջ, երբ ներկայացւեց ծրագրը, կարօն յայտնեց.

«Այո, մենք ձեռնարկում ենք մի շատ վտանգաւոր քայլի. բայց ինչ որ էլ լինի, թէպէտ զոհելու իսկ լինենք մեր ամբողջ ուժը, պէտք է դիմանանք, դիմադրենք մինչեւ վերջին րօպէս եւ կատարենք մի նշանաւոր գործ»:

«Ուր որ գնում էր այդ օրը կարօն, կատարի կռիւ էր մղում այնտեղ»՝ ասում են ընկերները: Աւելի ճիշդ կը լինէր ասել նա գնում էր այնտեղ, ուր կռիւը կատարի էր: Առաջինն էր նա վրանների վրայ գրոհ տեղիների մէջ, եւ այն վերջիններից, որոնք Արաուկ

ստորոտում ուշանում էին, երբ բանակը բարձրացած էր արդէն սարը: Այդ ծանր բազմերի մէջ Սաղաթէ- լի եւ իր ընկերների փրկութիւնը եւ թշնամու կո- րստով փախուստը ամենափառաւոր վկայութիւնն են տալիս Կարոյի անօրինակ քաջութեանն ու անձուիրու- թեանը: «Թշնամու եւ իր արիւնը կարմրացրել էր նրա մտերազոյն չէրքէզըն եւ քրտինքն ու վառօդի ծու- լաք սեւացրել էին նրա երեսն ու ձեռքերը: Չափազանց յոգնած էր, որովհետեւ նա թէ՛ հրամայում էր, թէ՛ կըռ- ւում եւ թէ՛ իրրեւ զինագործ սարքի էր բերում զին- ւորների կուռի մէջ փչացած հրացանները...» ասում է մի ակնաստես: Երբ հարցնում էին թէ ինչպէս է զգում իր թեւը, որ դեռ առաջին յարձակումին վի- րաւորւած էր, «ոչինչ» էր պատասխանում, տեսնելով որ դեռ կարող է շարժել ու գործածել: Մինչեւ երե- կոյ անընդհատ կուռում է նա եւ զիշերը, նահանջի մի- ջոցին մնում է իր դիրքում, վճռած լինելով չհեռանալ, մինչեւ չփախցնէր յարձակողներին: Իր բնաւորութեան այդ բնորոշ կէտը եղբրական մեծութեամբ երեւան է գալիս այդ վայրկեանին, աւա՛ղ, իր կեանքի թելը կտրելու...:

Այո՛, պատուով մեռար դու, թանկագին Կարո, մե- ռար այն մահով, որը արժանի է միայն քեզ նման- ներին: Դու եղէզ չէիր, որ այս ու այն կողմն է ձկնում քամու ամէն մի թեթեւ հարւածից, դու զո- րաւոր կաղնի էիր, որ միայն արմատով է պոկուած:

Դու կատարեցիր կտակը՝ այն էակի, որը քեզնով էր միայն ապրում: մինչեւ վերջին վայրկեանը ականջ էիր դնում դու ծանօթ ու քաղցր խօսքերին. «Կարօ՛, ան- գին Կարօ... անձդ զո՞հ դիր Հայրենիքի սուրբ սե- դանքի վրայ, Բարկէն-Միւսիի նման լեցւի՛ր թունալից վրէժխնդրութեամբ, կատարիր վերջին կտակս, գրանով միայն կը նանգատանան ոսկորներս գերեզմանի մէջ: Ես այնքան քաջութիւն ունեցայ, որ կարողացայ կրակի տալ իմ ետեւից բոլոր նաւերը: Այսուհետեւ գու բո- լորովին ազատ ես, գործիր: Ների՛ր ինձ. բիւր հա՛ւ բոլորներ...»

Ո՛վ ես դու, ընթերցող. մոռալի աղգասէ՛ր Եթէ այն՝ — խղճալի ես դու. դու Կարօներին չես կարող հաս- կանալ: Բայց գուցէ դու ալեւոր թափառական ես, պանդուխտ, տարագիր, գրկւած քաղցր հողից — միթի- թարի՛ր, Կարօները վրէժխնդիր են քեզ համար: Ի՞նչ եթէ երիտասարդ թարմ ուժ ես դու, որը դեռ ըն- դունակ է ստրկութիւնն արհամարհելու եւ ազատութիւնը սիրելու, — դու կերթաս Կարօյի շաւղով: Ականջ դիր նրա ձայնին. նա վրէժ է պահանջում...:

Հ Ի Ի Ա Ն Ի Մ Ա Ր Դ Ը

Թերեւս ուրիշ մըն ալ ըսած ըլլայ — չեմ գիտեր — բայց արգելք մը չէ ատ որ անգամ մըն ալ կրկի- նւի թէ Թիւրքիան կը նմանի Հինցած Հագուստի մը, որուն վրայ անընդհատ բացող ծակերը ստիպւած ես կարկտանով գոցելու: Հագու մէկ մասը նորեցիր, տես- նես կարկտանի ծանրութիւնը փութացուց ուրիշ մաշ-

ւած կէտի մը բացումը և այսպէս շարունակաբար...
 Հըրէնական պատերազմէն հազիւ օձիքն ազատած, հազիւ շունչ կ'առնէր հիւանդ զինւորները ճամբելու և պարապ գանձաբանը քիչ մը լեցնելու — և ահա վերքերը նորէն կը բացւին Թիւրքիոյ համար: Թէսալիոյ յաղթահան (՝) բանակին այդչափ մօտ կէտի մը, Սը- բանիոյ մէջ խոռվութիւնները կը վերսկսին: Գեռ ա- սոնց խօօք չհասկցուցած հեռագիրը լուր կը բերէ Յրիպոլի և շրջակայ գիւղերու մէջ արաքներու ա- ռաջ բերած ծանր անկարգութիւններու մասին: Ճիշդ պո՞ղ միջոցին կը լուի թէ Բասրայի շրջաբնակ բեզուին ցեղերը նորէն ըմբոսացած են կառավարութեան դէմ: Չմոռնանք որ ասոնք բոլորը միւսխիւմաններ են, որոնք ոտք կ'ելլեն խալիֆին դէմ, յունական պարտութեան յաջորդ օրը:

Քիչ ետք, դեռ մօտ օրերս, Մակեդոնիան, Բալքան- ներու այդ Հայաստանը իր բախտով և դիրքով, որ իր դիւանագէտ զաւակներուն անսալով, բազուկները ծալ- լած դիտած էր հելլեններու անհաւասար կուռը իր իսկ պատմական թշնամիին դէմ, այդ Մակեդոնիան է որ կրօնի խելտի: Սթափեցնողը այս անգամ ալ թիւրքն է, իր մօնղոլական խժգժութիւնը, որ այնքան տխուր դեր կատարեց այդ հսկայ շէնքին աստիճանա- բար քայքայումին մէջ: Սօփիայի Մակեդոնական Բարձ- րագոյն Գօֆտէն իր վերջին յայտարարութեամբ զերծ կը նկատէ այլևս ինքզինքը ամէն յանձնառու- թեան է բուլղար կամ ուրու կառավարութիւններու նկատմամբ, և անոզք կուռի թակակներ բացւած կը հուշակէ թիւրք բռնապետութեան դէմ, ամէն տեղ և ամէն միջոցներով... Եւ արդէն լուրերը կուգան ու կուգան աւետելու զէնքի ու ուժմբի մեծ առաքումներ և մօտալուտ պայթիւն մը Մակեդոնիոյ մէջ...:

Իսկ անգին Կրէտէն, որուն դատը ջախջախած ըլլա- լու գոհունակութեամբ ձեռքերը կը շփեր Երլարեք ձիւաղը, կը կենայ տակաւին նոյնքան սպառնալից, որ- քան առաջ: Ինքնավարութեան բաւական լայն ծրագրի մը հիմնական կէտերն արդէն գծւած հրատարակեցին թերթերը, և այսօր եւրօպացի ընդհանուր նահանգա- պետի մը ընտրութեան վրայ կը մնայ դժուարութիւնը: Մինչ մէկ կողմէն ծովակալները գարմանել կը ջանան իրենց ուժերուն պատճառած վնասները, իրենց զինւոր- ներուն իսկ ձեռքով վերականգնելով այրւած գիւղեր — անգին ապստամբ կրէտացին, առանց զգածելու այդ բարետարութեան, ականջը տնկած, աչքը չօրս բացած, ձեռքը հրացանին կըսպասէ... մէկ պայման դնելով խաղաղացման՝ թիւրք զորքին առեփշտ հեռացումը կըլինէ:

Մարդասպանին որկորը հո՞վ կուլ տայ թող, Կրէտէն ալ չ'իյնար հոն:
 Բայց հանգստանալ վիճակած չէ այդ Հիւանդ

Մարդու որդնայից մարմնին: Փառութեան նշանները մարմնի ճիշդ այն մասին վրայ սկսած են երևիլ, որ դեռ առողջ կը կարծէր, մանաւանդ անոր շուրջը կատարած խարուսներէն ետք: Փարիզի և Լոնդոնի երկու լաւատեղեակ թերթերու թղթակիցներ կը հեռագրեն Պոլսէն թէ «Թիւրքերը կը պատրաստին ընկճելու քիւրդերը, որոնք խիստ ամբարտաւան դարձած են հայկական ջարդերէն ետք: Վանի նահանգին երեք գլխաւոր քիւրդ պետեր, որոնք այն կողմերուն սարսափն էին, ձերբակալած են 4^{րդ} զօրաբանակի հրամանատար Ջէքի փաշայի խնդրանքով և Յրապիզոնի մէջ նաւ դրած են Պոլիս խրկելու:» Հայկական ջարդերէն ետք, իր տեսակին մէջ երկրորդ դէպքն է ատքիւրդերու նկատմամբ ձեռք առնւած խստութիւններուն: Մեր ընթերցողները մոռցած չեն անշուշտ Բաղէշի մտաբանակ մտկանցի քիւրդերու նորագոյն ապրտամարտութիւնը, որ թիւրքերուն զիջումովը վերջ գտաւ մայիս ամսուն մէջ:

Որքան բարութիւն Ջէքի փաշայի կողմէն. հայերը հարստահարելուն համար ձերբակալել տւեր է այդ ցեղապետերը. առ ընողը այն հրէշն է, որ Շաքիրի հետ 95-ի ջարդերը կազմակերպեց: Եթէ թղթակիցը մեզ հատարեցնել կ'ուզէր այդ այլափոխութիւնը, գոնէ այնքան ալ միամտութիւն չունենար իր հեռագրին կըցելու հետեւեալ տողերը. «Առաջին անգամն է որ համիտիները առաջի կ'ենթարկին»: Այս խօսքերն ինքնին կ'օգնեն խնդիրը պարզելու:

Ջարդերէն ետքն էր որ կառավարութեան միտքն ինկաւ քիւրդերէն հարկ պահանջելու, և դեռ յետնեալներն ալ միասին: Գանձարանը պարապ էր, ինչպէս միշտ, պաշտօնէութիւնը անօթի ու ագահ, իսկ հայ գիւղացին — այդ տղուկներուն դարևոր զոհը — ինքը հացի կարօտ: Բնական էր որ այդ անօթի գայլերուն աչքը դարձաւ դէպի կողպուտով հարստացած քիւրդը:

Մտկանցիք ապտամբութեամբ պատասխանեցին և չտւին: Հիմա ալ այդ ցեղապետերը մերժած են, բայց ծուղակն ինկեր են:

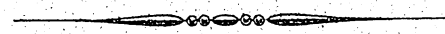
Իժևար չէ գուշակել որ հեռոջետէ պիտի շեշտի քիւրդերու ուժացումը թիւրքերու նկատմամբ, և մերձեցումը դէպի հայ սարրը: Նախ այն պարզ պատճառով որ անօթի թիւրք պաշտօնէութիւնը, ապրելու համար, անոր պիտի կառչի իր ձանկերով երկրորդ քիւրդը, հայէն յափշտակածը սպառելէն ետք, անօթի պիտի մնայ, անընդունակ ըլլալով յարատև աշխատանքի և երրորդ՝ դակն ընդ ական՝-ի օրէնքը, որ սկսած է զործ դնել հայ գիւղացին իր հարստահարիչներուն դէմ, պիտի հարկագրէ քիւրդը անոր կեանքը, պատիւը և սեփականութիւնը յարգելու:

Եւ Երևանի քաղաքականութիւնը, որ հայը իբր ցեղական թշնամի մը ոչնչացնելու կը նկրտէր, իրեն դէմ

պիտի գտնէ, Փորը-Ասիոյ մէջ երկու թշնամիներ, որոնք թերևս մօտիկ ապագային, նոր դաշնակիցներ ալ գտնան վերջին հարած մը տալու այդ խարխուլ շէնքին...

Իսկ այդ միջոցին Ծայրագոյն-Արևելքի մէջ ժառանգութեան խնդիր մը ծագելու վրայ է ուրիշ մեռած մարմնի մը՝ Չինաստանի շուրջը: Հոն ալ կըսկսին շուտով կատաղի մրցումներ, տեղի կ'ունենան դէպքեր, որոնց ձախտագրական ազդեցութիւնը Թիւրքիոյ վրայ դժւար է ճշգրէլ այժմէն, բայց որոնք կրնան անսպասելի անակնկալներ, լուծումի կերպեր, շահերու նոր գուգութիւններ վերապահել Հիւանդ Մարդու ժառանգութիւնն ալ կարգադրելու:

Ո՛վ գիտէ...

Ն Ա Ն Ա Ս Օ Ր Ի Կ Ո Ւ Ի Ը

Ն Ա Հ Ա Ն Ջ

(ՁԻՆՈՐԻ ՅԻՇՍԱՍԱՄԱՐՆԻՅ)

Նահաջն արդէն վճուած էր, բայց մեզանից շատերը վերագտնալ չէին ուզում այդքան շուտ. յափշտակած օրւայ փառաւոր յաղթութիւններով, նրանք երազում էին նոր յարձակումներ:

— Դձաւա, լաւ բան ի, ես ոչ որի մտիկ չեմ տայ. քառտուն խորի կառնեմ, կերթամ է՛ն չատրքերաց վրայ, աչքերը վառւած կրկնում էր հարիւրապետ Յ.Ն. այն Յ.Ն. որն սկզբում արշաւանքի ծրագրի կատաղի հակառակորդն էր, իսկ այդ ժամին չէր մտածում այլևս ո՛չ մեր պաշարի սակաւութեան, ո՛չ թշնամիների հետոջհետէ զօրեղանալու մասին...

Սակայն նահանջն անհրաժեշտ էր և նա պէտք է սկսէր մեր բռնած դիրքից, ուր կուտակուած էին քիչ քիչ կուրից քաշուողները. եւ մինչդեռ առանձին դիրքերում դեռ շարունակուած էին նահանջի ձանապարհը պաշտպանող խմբերի կոիւնները, մեր դիրքում ժողովւած տղերքը բացել էին պայուսակները և գաթա ու հալւա ուտելով՝ խօսակցում էին իրար հետ:

Կոստանցութեան առարկան իհարկէ օրւայ դէպքն էր Բացատրում էին կուրի յաջողութեան պատճառները, — յիշեցին նաև չորեքշաբթի գիշերւայ ընկած լուսաւոր աստղի բարեգուշակութիւնը. — հայհոյում էին այն հայերին, որոնք ուզում են «ծառի տակ պառկել բերանը բանալ որ խնձորն ընկնի մէջը»: Ոչ ոք նրանցից չի տեսել մի հայ, որի դձուքին թփանկ էլի ու 10-20 քրդի ջուխաբ չտայ: Արգար պարծանքով շեշտում էին, որ Շարաֆի հաղարաւոր քիւրդ տոհմական թըը նամիներն անկարող եղան նրան մի քիչ վնաս հասցնելու, մինչդեռ իրենք, իրենց փոքր թւով բնաջինջ արին նրա ամբողջ ցեղը: Արհամարհանքով էին խօսում այդ օրն իրենց դիմացը դուրս եկած հաղարաւոր քրդերի անջօր և յուսահատական ջանքերի վրայ. ծաղրում էին նրանց հրացանները և լին...

Իրամանը և ես մի առանձին հրճանքով էինք լը

սուս արդ անկեղծ խօսակցութիւնը, բոլորած պարզ գիւղական սրտերից: Ահա մի տարր, կռիւների մէջ եփուած, գնդակների տարափի տակ ամբացած, թշնամու «ուժը» տեղն ու տեղը ճանաչած՝ կը ցրուի ժողովրդի մէջ իր օրինակով, իր ու թանկագին ընկերների արեամբ ձեռք բերած անխախտ համոզումով կը ցնցի նրան, կըսթափեցնի անթիւ հարուածներից շարած գլուխները, իրեն կը քաշի կուռ ընդունակներին, աւելի լայն կը բանայ յեղափոխական ուղին. . .

Մուծն արդէն պատել էր, հինգօրական լուսինը ազատ լուսաւորում էր շրջակայքը, ցրտից մենք կծկել էինք մի բոլորակ գիրքի մէջ:

—Տղերքը ուշանում են նկատեցի ես:

—Դէ հաղիւ քաշած լինեն դիրքերից, պատասխանեց Գումանը:

Ճիշդ այդ բոլորին լերան մի գագաթից մի գնդակ սուլելով եկաւ և անցաւ ուղիղ մեր գլխի վրայից. յետոյ մի երկրորդը և մի երրորդը:

—Այս ինչ է նշանակում, հարցրի ես:

—Ոչինչ, պատասխանեց Գումանը, երեւի մեր տղերանց քաշելուց յետոյ քրդերը բարձրացել են դիրքերը, որտեղից գնդակ են արձակում:

—Բայց իրենց սովորութեան համեմատ պէտք է արդէն քաշած լինին. քրդերը արևը մայր մտնելուց յետոյ չեն կուռում:

—Այդ ճիշդ է, բայց այս անգամ սիրտները շատ է դաղւել:

Այս խօսակցութեան մէջ էինք, երբ երևաց ընդհանուր խմբապետի օգնականը տղերանց և վերաւորների հետ միասին:

—Տղերքը բոլորը եկան, հարցրինք մենք անհամբուրութեամբ:

—Ո՛չ, պատասխանեց նա, մի փոքրիկ մասը դեռ յետ է:

—Շատ լաւ, դարձաւ Գումանը օգնականին, դու խումբդ առ և շուտով անհետացիր մթութեան մէջ, իսկ ես այստեղ կը մնամ և կը դիմադրեմ քրդերին:

—Ես էլ կը մնամ, պատասխանեցի ես, և երկուսս հրացաններս քաշած՝ մտանք քարերի ետևը: Իսկ օգնականը տղերանց և վերաւորներին առնելով՝ շարունակեց իջնել ձորը:

Հետզհետէ վրայ հասան տղերքը և ինքը ընդհանուր խմբապետը: Մեզ յայտնեցին, որ բոլորս էլ մաս-մաս հեռանանք առանց կրակ անելու, որպէսզի մթութեան մէջ բոլորովին կորցնենք մեր հետքերը:

Կենտրոնական խումբն արդէն բաւական առաջ էր գնացել: Նրան յաջողում է ուղիղ ճանապարհով ամենայն ապահովութեամբ տեղ հասնել: Բայց նոյն վիճակին չարժանացանք մենք՝ յետ մնացածներս, թուով մօտ 20 հոգի: Ընդհանուր որոշման համաձայն մենք մաս-մաս բաժանւեցինք: Ինքուրանցիւր մի մասը ամէն տեսակ արկածների է հանդիպելու ֆիչ գաղափար տալու համար պատմենք մեր գլխին եկածը:

Ընդհանուր խմբապետը, Գումանը, ես և իմ մի մօտիկ ազգականը միասին ճանապարհ ընկանք, բայց արձակած գնդակների պատճառով ստիպւած էինք իրարից հեռանալ և մենք շուտով կորցրինք Գումանին, որը յետ էր մնացել մի դէպքի պատճառով, որ պարտք եմ համարում յիշատակել այստեղ:

Բաժանւելով մեզանից, Գումանը լսում է մի օգնու-

թեան կոչ և անմիջապէս ճանաչում է իր մտերիմ ընկերոջ ձայնը: Վազելով, Գումանը տեսնում է, որ իր ընկերը վայր է ընկել անկարող լինելով քայլել: Իսկոյն բարձրացնում է նրան, գտնում մի ձի, նստեցնում և սկսում նրա հետ շարունակել ճանապարհը: Այդ միջոցին մի գնդակ վերաւորում է Գումանի ձախ թևը, բայց նա ոչ մի ուշադրութիւն չի դարձնում վերաւոր թևի վրայ և, տեսնելով որ ձին յոգնածութիւնից չի շարժւում, հանում է իր տրեխները, հագնում ընկերոջ (վերջինս կորցրած է լինում իրենը) և կամաց-կամաց թշնամիների միջից առաջ ընթանալով, այդ երկուսը ապահով տեղ են հասնում գլխաւոր խմբի ժամանումից միայն 2 օր յետոյ:

Իսկ մենք երկար ժամանակ միասին գնացինք մինչև լերան ստորոտի ձորը, ուր հանդիպեցինք ուրիշ տղերանց էլ: Այստեղ պէտք է գտնէինք ընդհանուր խմբապետի օգնականին կենտրոնական խմբի հետ, բայց երեւի խումբը խոհեմութիւն չէր համարել կանգ առնել և անցել էր. իսկ մեզանից ոչ ոք ճանապարհը չէր ճանաչում և հետևաբար չէր յանդգնում միաննորին առաջնորդ լինելու պատասխանատուութիւնը իր վրայ վերցնել: Ուստի ոմանք բարձրացան ձորի աջ կողմի թմբի վրայ և իջան միւս կողմը, իսկ մենք և մեզ հետ ուրիշ տղերք բռնեցինք ձորի ճանապարհը: Այդ գծով քիչ առաջ գնալուց յետոյ մեզ հետ միացած 6 տղերքն էլ բարձրացան ձորի աջ կողմի թումբը և անցան միւս կողմը: Անցնողները չէին սխալւել, իրենց ճանապարհի վրայ նրանք գտնում են կենտրոնական խումբը:

Մեր ճանապարհը սոսկալի էր, մէկ թզի չափ հարթ տեղ գտնել չէր կարելի: Երբեմն ստիպւած էինք երկու երեք դազ բարձրութիւնից ցած թուշել առանց իմանալու, թէ ինչ կայ մեր տակը: Վարող էր երևակայել, թէ որքան անտանելի է խոչընդոսներով ի այդպիսի մի ճանապարհ, այն էլ բեռնւած մարդու համար:

Կէս ժամ անցած կը լինէր, ինչ մենք բաժանւել էինք մեր ընկերներից, երբ ձորի ջրակողմեան թմբի վրայից լսեցինք հրացանների ձայներ, այդ քրդերն էին: Փամփուշտները գնելով հրացանների մէջ, մենք երեսի վրայ պառկեցինք գետնի վրայ, աշխատելով չմատնել մեր ներկայութիւնը: Քրդերը շուտով դադարեցրին հրացանաձգութիւնը, սկսան այս ու այն կողմը պատել, սուլել և «տղերք» ձայն տալ: Նրանք գիտէին, որ մենք այդպէս ենք իրար կանչում, դրանով նրանք ուզում էին խաբել յետ մնացածներին, իմանալ նրանց տեղը: Մի ամբողջ ժամ պատելուց յետոյ, քրդերը հեռացան, և մենք բարձրացանք մեր տեղից ու շարունակեցինք գնալ Բայց դէպի ո՛ւր. — մեզանից ոչ ոք չգիտէր: Մենք մի սար էինք ճանաչում, իսկ նա մթութեան մէջ չէր երևում: Սպասել լուսաբացին սարը տեսնելու համար մահ էր նշանակում, որովհետև լաւ գիտէինք, որ առաւօտը շատ վաղ քրդերը պիտի լուսին լերան վրայ, փնտռէին յետ մնացածներին և սպանաւորներին կողոպտէին: Պէտք էր անպատճառ գնալ, ուղղութեան համար մեղ օգնեց բեռնային աստղը: Բռնելով որոշած ուղղութիւնը, մենք ուղիղ գծով առաջ գնացինք: Մեր ընթացքը շատ էլ խոհեմ չէր. կարող էինք ընկնել քրդերի օբաների մէջ, բայց ի՞նչ արած:

Բարեբախտաբար ոչ ոքի չհանդիպեցինք, բայց յոգ-

նած, հրացանով ու փամփուշտներով բեռնած, անընդհատ սար բարձրանալ-իջնելով, մենք սաստիկ ծարաւ էինք զգում: Երբ և իցէ այս դրուժեան մէջ եղողը միայն կարող է երևակայել մեր դրուժիւնը: Այս տանջանքների մէջ աւելի քան երեք ժամ գնալուց յետոյ, յանկարծ մի խոտոտ ձորի մէջ լսեցինք բարակ ջրի խոխոջ: Որքան անտանելի էր մեր ծարաւը, նոյնքան մեծ եղաւ մեր ուրախութիւնը: Չեռքով խոտերի մէջ գրտանք աղբիւրի ահը և հարկ չկայ ստելու, որ չենայեցինք ոչ մեզ և ոչ աղբիւրին: Զրամանն էլ ջրնեղուց յետոյ ճանապարհ ընկանք: Բայց աւաղ, մենք փորձառու չէինք, մենք չգիտէինք, որ այդպիսի սոսկալի ծարաւը մի անգամ ջուր խմելով չի անցնում, որ ծարաւը կտրելու համար անհրաժեշտ է գոնէ մի քառորդ ժամ նստել ջրի մօտ և մի քանի անգամ խմել: Գժախտաբար մենք միայն մի անգամ խմեցինք կուշտ և շարունակեցինք մեր ճանապարհը: Հազիւ քսան րօպէ անցած՝ նորից զգացինք նոյն ծարաւը, իսկ ինչ կարող էր անել փոքրիկ ջրամանը մեզ երեքիս:

Հարունակ բարձրանալով, իջնելով՝ արշալուսին հասանք մի բլրի գագաթ, ուր կային դիրք բռնելու համար քիչ շատ յարմար դիրքեր: Աճուցիները մտնել այդ քարերի մէջ, թագնել մինչև մուժն ընկնելը և ապա շարունակել մեր ճանապարհը:

Մի քանի քարեր ևս շարելով, ամբարջինք մեր բռնած դիրքերը և իւրաքանչիւրը մեզանից մեկի մէջ մտնելով, կնկեցինք և քնեցինք: Արևը դեռ նոր էր ծագել, երբ մենք աչքներս բացինք և ինչ տեսնենք. — չնայելով որ ամբողջ դիրքերը շարունակ քայլել ենք, բայց շնորհիւ այն հանգամանքի, որ հարթ տեղով չենք գնացել, այլ սարեր, անդունդներ ենք կտրել, մենք գրտնում ենք այնքան հեռու Արաուլի ստորոտից, որ մի ձիաւոր կէս ժամում կարող է մեզ հասնել:

Արևը մի քանի թիզ բարձրացաւ հօրիզոնից թէ չէ, մէկ էլ տեսանք, որ քիւրդ ձիաւորները մրջնակի պէս լցւեցան սարը և սկսան այս ու այն կողմ հրացան արձակել: Մեր առաջին ենթադրութիւնն այն եղաւ, որ մեր տղերանցից անպատճառ մնացած կը լինեն լեռան վրայ, և հիմա կուրը նորոգել է նրանց և քրդերի մէջ: Փամփուշտները հրացանների մէջ դնելով, պատրաստւեցինք մենք էլ, բայց մի քանի րօպէ սրտատրոփ ահանջ դնելով, տեսանք որ ոչ մի մօսինի չպատասխանեց մարտիկներին: Մեր սիրտը հանգստացաւ. նշանակում է, որ տղերանցից ոչ ոք չկայ, այլ քրդերը դիմամբ կրակ են անում դէպի այն դիրքերը, որտեղ մենք նախորդ օրը պաշտպանուած էինք, որպէսզի նախ քան դիրքերին մօտենալը իմանան, մարդ կայ, թէ ոչ: Ոչ մի պատասխան չստանալով և համոզելով, որ մարդ չկայ, սկսան աւելի և աւելի բարձրանալ: Մեր դրուժիւնը վտանգաւոր էր. քրդերը կարող էին ցրիւ գալ տղերանց բռնած, ճանապարհով և գտնել մեզ: Այդ դէպքում մեր կորուստն անխուսափելի կը լինէր, որովհետեւ մի քանի ժամից աւել դիմադրել չէինք կարող: մեր փամփուշտները շուտով կը սպառուէին: Բացի այդ, մեր շուրջը 20, 50, 100 քայլի վրայ սփռուած էին մեծ քարեր, որ քրդերը մէկը միւսի ետեւից բռնելով, կարող էին առաջ գալ և վերջապէս հասնել մեզ:

Բայց և այնպէս մենք պատրաստ և լարած սպասում էինք կուրն ձիաւորները ամբողջ 3 ժամ լեռան ա-

մէն կողմը պտտելուց յետոյ, հեռացան մեր աչքից: Սպասեցինք մինչև կէսօր. նրանք այլևս չերևացին: Անցաւ մի երեք ժամ էլ — մենք մեզ բոլորովին ապահով զգացինք, որովհետեւ մինչև երեկոյ քիչ էր մը նացել և եթէ թշնամին էլ յայտնուէր, մենք վստահ էինք, որ մինչև մուժն ընկնելը կարող կը լինենք մեզ պաշտպանել և յետոյ աներևութանալ խաւարի մէջ:

Այդ ժամանակ մենք սկսանք մտածել մեր ճանապարհի վրայ և, օգտւելով մեր բարձր դիրքից, պարզ կերպով նշան արինք ամէն ձոր, ամէն բլուր, որոնցից պէտք է անցնէինք մեզ ծանօթ լեռը հասնելու համար: Ծամր հինգը եղաւ թէ ոչ, մեր վստահութիւնը այնքան շատացաւ, որ առանց սպասելու արևի մայր մտնելուն, մենք դուրս եկանք մեր որջերից և իջանք ձորը ջուր գտնելու նպատակով, որովհետեւ անողոր ծարաւը մեզ տանջել էր ամբողջ օրը: Գիշերն արդէն մեր ծարաւն անտանելի էր, կարող էր երևակայել թէ ինչ էր մեր դրուժիւնը ամբողջ օրը տաք արևի տակ և շօջապատուած տաքացած լեռի քարերով:

Չորի մէջ, մենք վերջապէս գտանք փրկարար ջուրը, որի կողքից ամբողջ կէս ժամ չհեռացանք: Այս անգամ աւելի վարպետութեամբ խմեցինք ջրից, այնպէս որ բաւական ժամանակ ծարաւ չէինք զգում:

Վտորելով մեր դժոխային ծարաւը, մենք կարողացանք աւելի արագ քայլել և դեռ կէս դիրքեր չեղած՝ հասանք որոշած լեռը, որտեղից երեկոյեան չեւէ էր կենտրոնական խումբը: ճանապարհին յիշելու արժանի դէպք չպատահեց մեզ, միայն ես համեմատաբար անսովոր լինելով ուրով ման գալու, ուժասպառ եղայ, բայց իմ բարեկամ Թ.Ն, որ առաջնակարգ քայլող է և ուժեղ կազմածքով մի տղամարդ, վերջերց իր վրայ իմ փամփուշտները, որից յետոյ ես կարողացայ աւելի դիւրութեամբ քայլել: Սարից մինչև մեր երկրորդ իջևանը արդէն ծանօթ լինելով Թ.Ն-ին, մենք նոր դժարութիւններ չունեցանք և կիրակի, յուլիս 27-ին, առաւօտեան ժամը 8-ին կենտրոնական խմբի ժամանումից 3 ժամ յետոյ բոլորովին ապահով հասանք մի տեղ, ուր կարող էինք մի երկու օր հանգիստ առնել: Ամբողջ 6 օր էր, որ մենք ամէն մի 24 ժամայ ընթացքում ամէնաշատը մէկ ժամ հալու էինք քնել, ամբողջ 40 ժամ էր, որ ոչ մի բան բերաններս չէինք դրել և այնքան էլ ճանապարհ էինք անցել, այն էլ անդադար լեռներ բարձրանալով, իջնելով: Կարող էր երևակայել թէ որքան քաղցր էր մեզ համար այդ երկու օրայ, հանգիստը, որ առանք երկրորդ իջևանում:

Մեզանից մէկ, երկու օր յետոյ միմեանց ետեւից խումբ-խումբ հասան այն բլուր տղերքը, որոնք մեզ նըման յետ էին մնացել: Մեր ուրախութիւնը մեծ էր և գրկախառնութիւնը ջերմ, երբ իրար հանդիպում էինք, իւրաքանչիւրը մեզանից միւսին բոլորովին կորած էր համարում:

Այս ընդհանուր ուրախութիւնը նսեմանում էր սակայն խորին հառաչանքով, որ դուրս էր թռչում ամէն մէկի սրտի խորքից, երբ տրուում էին մեր նահատակ ընկերների անմոռանալի անունները:

Ն Ա Մ Ա Կ Թ Ի Ի Ր Գ Պ Ա Ր Ա Ս Կ Ա Կ Ա Ն Ս Ա Յ Ս Ա Ն Ա Գ Լ Ի Ն Է Ն

7 դեկ. 97

Վերջերս տարածւած լուրերը Պարսկաստանի մէջ հայոց կրած նեղութիւններու մասին չափազանցւած են: Սալմաստը քիւրդերու կողմէն ոչ մի հալածանք չը կրեց: Պատուած խտուածիւնները կառավարութեան կողմէն չէր, այլ մասնաւոր պաշտօնեաներու, ինչպէս այնտեղի գաւառապետը, որ բաւական կաշառք էր կերած: Բայց քիչ ետք Ատրպատականի ընդհանուր նահանգապետը Թաւրիզ բերել տուաւ զինքը և կաշառք առած գրամները կըլեղով անկէ, Սալմաստի հայերուն ետ տուաւ, ու զեռ խիստ պատժի ալ ենթարկեց: Իսկ Խոյի մօտ քիւրդերը յարձակեցան միայն վառ գիւղի վրայ, անխտիր կոտորելով թէ պարսիկ և թէ հայ:

Վերջին ատեններս պարսից կառավարութիւնն սկսաւ աւելի հաշտ աչքով նայել հայոց վրայ և ատոր իբր ապացոյց կրնայ համարուիլ շահի վերջին հեռագիրը, ուղղւած Ատրպատականի նահանգապետին: Հեռագրին իմաստը մտաւորապէս այսպէս էր.

«Վերջին դէպքերու առթիւ Թիւրքիոյ ջրած պահանջները պարզ ցոյց տւին, որ Թիւրք կառավարութիւնը կը ձգտի նոյն դրութիւնն ստեղծել Պարսկաստանի մէջ հայոց համար, ինչ որ Թիւրքիոյ մէջ: Ուստի կը հրամայեմ, որ ամէն կերպով պաշտպանէք հայերը ու խիստ պատժի ենթարկէք Սալմաստի զաւառապետը, որու յիմարութեան շնորհիւ այնտեղի հայերը վերջերս շատ վշտացած են:»

Թիւրք կառավարութիւնը մեծ պատրաստութիւններ կը տեսնէ պարսկական սահմանադրին վրայ: Կը լսի թէ վերջապէս մերժած է որ և է հատուցում ընել Պարսկաստանին այն աւերի ու կողպուածներու համար, որ իր հպատակ քիւրդերը գործած էին Խոյի նահանգին մէջ իրենց վերջին ասպատակութեան ատեն:

Պարսիկ կառավարութեան կողմէն Թիւրքերուն յանձնւած օսմանեան հպատակ քանի մը հայ գաղթականները, որոնք Խանասորի կռիւն մասնակցողներ կը կարծուէին, Բաշկալէի մէջ Թիւրք իշխանութիւններու կողմէ ճանչցւած են իբրև անմեղ մարդիկ և ազատ արձակւած, երեք հոգիէ զատ, որոնց վրայ ալ միայն թեթիւ կասկածներ կը ծանրանան:

Մ Ա Մ Ա Կ Ի Տ Ե Ս Ա Ի Թ Ի Ի Ն

Agence Hava: -ը կը հեռագրէ ղեկավարը 18-ին թէ Մարդասպանին խորհրդակցանքը արգելած են հրատարակումը Օրմանանի մէկ շրջաքրակահանի, որով էշէքեանի փառքն նախանձորը կը հրաւիրուի ու հաւատարմութիւն կը քարոզէր իր «հօտ»-ին: Եթէ Օրման-եանը կը մոռնայ որ հայ ժողովուրդը շատոնց իր «հօտ»-ութեան վիճակէն ելած է և անտառէն քերած ամէն գործն իրեն հովի ջընդունի, մնա կողմէն Թիւրքերը պաշտպան ինտըքստ են հիմա, որ հասկցան թէ այդ տեսակ շրջաքրակահաններն ունին իրենց ժխտական միտքն ալ կոտորել են, որ ժողովուրդը ամէնէն առաջ կը կարգայ և միտքը կը պահէ: Նախ «հաւատարիմ» կողք-ին և կայսերական շնորհներուն առջև խոշոր հարցական մը կը դնէ, Արմաշի վանաօր տեսութիւններուն հանդէսը իրականութիւնը գծելով: Երկրորդ երբ այդպիսի շրջաքրակահան մը կ'ուղղուի ժողովուրդին, լսելիայն ընդունի է թէ այդ ամբողջ ազգն է դժգոյն ու անպատասխան, թէ չէ ի՞նչ կարեւորութիւն պիտի ունենային քանի մը «այ ծ երբ» այդ հոծ ու հաւատարիմ «հօտ»-ին մէջ:

Բայց Մարդասպանը գործը լաւ գիտէ հիմա. մինչ մէկ ձեռքով շրջաքրակահանը կ'առնէ գրպանը կը դնէ, իբր գրաւական մը պատրիարքարանի հաւատարմական զգալուններուն, միւս ձեռքով զարմանապէս ամենալիքը հրահանգներ կուտայ վարկներուն. գործերու ծայնը տեղումտեղը խեղդելու համար: Մարդասպանին անձնական քարտուղարը Թահսին պէյ, քոյր նահանգապետներուն ուղղած է: Գետեւալ գաղտնի շրջաքրակահանը, որուն մէկ օրինակը միսիօնարներու միջոցաւ ձեռք անցնելով, հրապարակ նետած է հայր Փ. Շարմէթան, Երուսաղիմ գաղտնի («) զրգուելու համար:

1-13 սեպտեմբեր 97.

«Իմացուցաւ թէ հիւպատոսներուն հրամաններ տրուած են քննութեան մը ձեռնարկելու Անատոլիի մէջ գտնուող հայոց Թիւրք, անոնց թշուառացած գաւառներուն, իւլաուութեան դարձածներուն, միսիսլմաններու աներու մէջ պահուած կիներուն, հայոց և իրենց ընտանիքներու աղքատ կացութեան և դատապարտւածներու վիճակին վրայ: Արդ, իրողներու ամէնուն յայտնի է թէ հայերն իրենք են եղած խոռվութիւններու կազմակերպողներն ու զբոլիները, և քանի որ անոնց յարձակումը նախատեսուած չէր, աներկայ է որ միսիսլման կիներ ու տղաներ անոնց ձեռքը մտացած են: Միւս կողմէն նոյնքան ստոյգ է որ ոչ մէկ հայ կին կամ երեխայ չէին կարող միսիսլմաններու քով մտալ:

«Այս ամէնուն հաղառակ կը ջանան անողաք քննութիւններ կատարել հայերը իբր զո՞ ցոյց տալու համար. և որովհետեւ այդ փորձերը վնասաբեր են կայսերական կառավարութեան, հետեւաբար, հէնց որ իմանալ թէ հիւպատոսները այդպէս կը գործեն, այդ առտերու եւ զբարտաւթիւններու ազդեցութիւնը խափանելու համար, որոնք կրնան քաղաքացի վնասներ առթիւ կառավարութեան, զուր պարտաւոր էք նախաւոր միջոցները ձեռք աննել այդ քանը խանգարելու անոնց, և նոյն ատեն հարողել մեզ, ինչպէս որ կը պահանջէ անձնութիւններու և հաւատարմութեան պարտքը:

«Եթէ այլապէս վարուիք, պատասխանատու պիտի ըլլաք ու նկատուիք իբր դատաւան մը կառավարութեան և իւլաւմին:

«Հաւատարմապէս անհրաժեշտ է որ զուր աններու ցոյց տուք հայերու քոյր այն աւերիչ ու զգուհի գործերը որոնք պիտի ծագին հիւպատոսներու քննութենէն և դատական կերպով:

«Ն. Կ. Ա. սուլթանի հրամանովս է որ պալատի առաջին քարտուղարը իր 13 սեպ. 1897 հեռագրով ձեռք կ'իմասնէ այդ ուղղութեամբ ամէն հարկաւոր իմամը գործ ղնելու պարտքը: Հետեւաբար, կայսերական իրատէքն համաձայն, զուր պարտաւոր էք այդ նպատակին համար գործ դնել կառարեալ փութիւններու և քոյր նախաւոր միջոցները:»

Այս հեռագիր-շրջաքրակահանն ցնիկեան լրբութիւնը մեկնաբանութեամբ չի կարօտիս. մեր ընթերցողներուն ուշք կը հրաւիրենք միայն այն կէտին վրայ, ուր շեշտուած է հիւպատոսական քննութիւններէն կամ հարցափորձէն ծագելիք հետեւանքները. պարզ լինով նոր շարդի սպառնալիք է ատ, որիչ ոչինչ:

Ի՞նչ կը խորհի այդ միջոցին Օրմանեանը: Բողոքից պաշտօնապէս այն շրջաքրակահանն դէմ, բացատրութիւններ պահանջէ՞ք — շենք գիտեր, քայց ասանց գիտնալու ալ կարելի է հաւատարմութէ չլսելու տուա: Բայց փառաստնշիկ պատրիարքուկը, որ պատմութեան անունով կը խօսի, լաւ կ'ընէր եթէ յիշէր թէ ի՞նչ ըրաւ ին նախորդը Երուսաղիմի արտաքին իշխանութեան, յարեւմտեան պարտաւոր մը մէջ: 95-ի շարդերէն ետքն ալ Մարդասպանը նոյն լիբը խաղը խաղաց. յանձնաժողով մը հաստատել աւա խոռվութիւններու միջոցին կործանուած կամ այրւած («) մեկիթները վերանորոգելու համար: Իզմիրեանց այդ տեսակ կատարները չէր սիրեր. խելոյք քողոք մը կրկնէր Ք. Դուռը, ըսելով թէ ոչ մէկ մեկիթ քանդուած կամ այրւած էր, քացի մէկէ մը, և ան ալ ծարսել եղած էր Թիւրքերու ձեռքով հայոց թաղը ձգուած հրդեհին: «Ասոց հաղառակ հայ երեւոյցները, դարձողներն ու թաղերն են որ կրակի տրեցան:» կը պնդէր իզմիրեանն և անոնց վերջնականութիւնը կը պահանջէր, իր կողմէն խօսք տալով պատրիարքարանի միջոցներով վերականգնել մեկիթները, եթէ երբէք հայու մը ձեռքը քար մը քանդած ըլլար անոնցմէ:

Այդ բողոքագիրը իզմիրեանն միեւնոյն ատեն դեպքաներուն ալ հարողէր:

Նոյնը պարտական էք ընել և Օրմանեան այս պարագային մէջ, ստիպելով կառավարութիւնը քացատրութիւններ տալու այդ հեռագրի մասին և անգամ մը ամոնչու պաշտօնապէս կատարելու համար Երուսաղի գաղափարներուն անհատապէս վերջով, ու անօրինակ կերպով լրբենի դիմալը:

Արդիոք այդպիսի անակնկալի մը նախախաչքին է որ կը

Հնորէ մեզ Times-ի վերջին ցուրը, իր Պօլսի թղթակցին քսե-
լով, պատրիարքը մօտերս Մարդասպանին պիտի ներկայացնէ
յիշատակագիր մը հայոց կացութեան մասին: Եթէ ճիշդ է, Օր-
մանեանի այդ քայլը իր միակ խելացի եւ հետեւական գործը
պիտի ըլլայ մինչեւ հիմա իր ըրածներուն -եթէ քան մը ըրաւ-
ն. մասնաւոր . . . . . խօսածներուն, քան մը որ անորամաշի-
է: Էշէքեանի ստրկամոլ եւ Իզմիրեանի չարքա ու օրինական
քաղաքակաւմութեան միջեւ, եթէ նոր մը կը յաւակնէր ստեղ-
ծել հաշտութեան ու զինդուութեան ("°), անկեղծութիւն պէտք էր
պահանջէր ամէնէն ստալ: Ասոր ճիշդ հակառակը կը պատկե-
րացնէ մեզ Թահսինի շրջաբերականը եւ ըսող այն խուլ հա-
լածանքը որ ամբողջատ կը շարունակէ դեռ նայանակ գաւա-
ններու եւ Հայաստանի մէջ: Թող դէտ ուրեմն այդ հարցը Եր-
տաքի լակոտներուն առջեւ, եւ ապա իջնէ այն գահէն ուր
նստողը Իրիմանի մը սիրտը, ներսէսի մը ձկունութիւնը եւ
մասնաւոր Իզմիրեանի մը կամքն ունենալու է:

Եթէ Օրմանեանը Կեսարի նմանելով «նամ պատրիարք, կամ
դէմնէ» գտաւր եւ իրագործել օգտելու խելքն ու արիութիւնը
չունի, թող գիտնայ որ թիրաքիացի հայր ալ պատրիարք մը
կ'ուզէ տեսնել Գում-Գաբուի մէջ եւ ճէ թէ իր տւիլիակ մը:
«Ահանջ ունեցողը թող կտէ»:

Մ Ա Կ Է Գ Օ Ն Ա Կ Ա Ն Շ Ա Ր Ժ Ո Ւ Մ

(ԲԱՆԴԱՅԻ ՄԱԿԷՐ. ԲԱՐՁՐ. ԿՕՄԻՏԷՅԻ ԵՐԶԱԲԵՐԱԿԱՆՆԵՑ)

Մի աւագակային խումբ, դեկ. 13-ի գիշերայ ժամը 9-ին
մտնում է Ղինիցա գիւղը եւ բուն աւագակային նպատակով
սպանում գիւղական բազար պահապանին եւ Բէլազիմ քէյ
անունով մի տաճիկ: Տաճիկ կառավարութիւնը աւագակներին
հալածելու փոխանակ, շրջադատում է ամբողջ գիւղը եւ 6 օր
անդադար տանում է ըսող բազար գիւղացիներին 15 տարե-
կանից սկսած մինչեւ 70: Երկար ու ստակալի տանջանքներից
յետոյ գիւղական տանուտէրը յայտնում է, որ իրենց գիւղում
հրացաններ կան: Կառավարութիւնը հէց այդ էր ուզում:

Մրանից յետոյ գործը ընդունում է իր սովորական քնա-
ւորութիւնը: Խճճութիւնները, կողոպուտները աւելանում են.
ձեռքակալութիւնները եւ ամէն տեսակ տանջանքներ ստանում
են մեծ կերպարանք: Աւագակները շնայածեցան. եւ կ'ուշ կա-
րից կար. երբ տաճիկ կառավարութիւնը յարմար առիթ ունի
անպատուելու, սպանելու եւ սարսափեցնելու համբերատար քրիս-
տոնեայ ազգաբնակիչները: Խստութիւններէ աստիճանի մասին
գաղափար տալու համար միայն այն է յայտնի, որ Հնայած
սահմանապահ գործերի խիստ հիտդութեան, Կօշմանկո, Մալե-
շնակո, Պիանէշկօ գաւառները մինչեւ դեկտեմբերի 3-է 250 հո-
գի են անցել հօլաքարի, ամէն դասակարգի եւ հասակի, որոնց
մեծամասնութիւնը դեռ իրենց մարմնի վայ կրում է տաճ-
կական խճճութիւնների հետքերը:

Ղինիցա գիւղում, 70-80 մարդ շլծաներով ձեռքերից կամ
ստերից կապած, կախեցին ստաստաղից. այդ դրութեան մէջ
մտացել են մի քանի ժամեր: Մի ոմ, Զահարի Զէկօվ ա-
նունով, այդ դրութեան մէջ ամբողջ երկը օր մասլոց յետոյ
մնաւ:

Այսպէս է սկսում սուլթանի խոստացած բարենորոգումնե-
րի գործադրութիւնը: Սա առասպելոս դըւանագիտութեան խոր-
նորզների հետեւանքն է: Սա այն վարձատրութիւնն է որ սղե-
ւում է բազարների համգիտ մարու համար տաճկական պա-
տերազմի տագնապալից օրերին:

Սուլթանը խոստանում, Ռուսաստանը խորհուրդ է տալիս, բու-
գարանի կառավարութիւնը համոզում է եւ Տաճկաստանի քրիս-
տոնեայ ազգաբնակիչները փոխանակ շարունակելու 95 թ-ի
կարը, նոյն տակ թաղից իր հրացանը եւ սկսու մշակել հո-
ղը երջանիկ օրերի յուսով:

Թէ ինչ է մտածում Ռուսաստանը, թէ ինչ կարող է մը-
տանել ազատ Բուլգարիայի կառավարութիւնը, մենք չգիտենք:
Բայց այս բոլորից յետոյ մենք շատ լաւ գիտենք, որ սուլթա-
նը Մակեդոնիան երկրորդ Հայաստան է ուզում դարձնել եւ
թէ մեզ մակեդոնացի փախստականներին համար այս օրանից
սկսած բոլոր նովանաւորիչ խորհուրդները, բոլոր ազգասերա-
կան խաղերը եւ եղբայրական խոստումները պարագ են թը-
ւում: Եւ մեր ծրագիրը, ազատ որ եւ է պայմաններից, կա-
ռանմանայ եւ բոլորի ծայրը կը լինի մարտի ծայր ամէն տեղ,
ամէն միջոցներով տաճիկ բռնակալութեան դէմ:

ՆԱԿԱՏԱԿ ԸՆԿԵՐՆԵՐՈՒ ՅԻՇԱՅԱԿԻՆ

Նոյ. 28ին հանդիսաւոր պատարագ եւ հոգեհանգիստ կա-
տարւեր է Պօլթօսի մէջ, Խանասօրի նահատակներու յիշատա-
կին: Նոյն իրիկուն, Իրանակցութեան նախածնունդեամբ տեղի
ունեցած հրապարակային ժողովին ներկայ գտնւած է երկու
խուռն բազմութիւն մը, անկախը ըսող կուսակցութիւններէ:

Կուսակցական զօնու շահերու այդ չքացուց նահատակ
զինուորներու յիշատակին առջեւ, լաւագոյն գրաւականը պէտք է
համարել յեղափոխական գաղափարներու կրած բարեբընումին:

Ն Ի Ի Ր Ա Տ Ի Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

ԽԱՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆ ԿՕՄԻՏԷ

Նօթիքահամէն Ս. Ա. Պ. 5 շիւլին, Նիւ-Եօրքէն Կ. Գ. Փապ-
րիքեան 2 դուար, Նէօշաթէլէն Մ. Տօքթօրեան 10 Ֆրանք, Հէմնի-
տէն (Հս. Ամերիկա) Կոմիտէի միջոցաւ 5 դուար, Մալեքեմ Հայ-
րենասէր եղբայրներ 5 Ֆրանք:

ՆԱԿԱՅԱՆԳԻՍՑԻ ԿՕՄԻՏԷՆ

Մուշեղ 50 ուրէլի, Ժառ 30 ու., Վարդ, Սողո Եւ Գրիշ 20-
ական ու., Նիկողոս, Հագեր եւ Ժլատ 10-ական ու., Ժերոնի, Չուկ,
Շարար, Արար, Կոնզուս եւ Մալեքի 5-ական ու., Նոր-Նախիջե-
ւանցի հայ, Լիմնի, Զգուշ, Խնձոր եւ Այսով 3-ական ու., Խա-
ղոս, Ժանապարհորդ, Աստապատ եւ Արարատ 2-ական ուրէլի:

ՈՍԿԵՂԱՆԵՐ ԿՕՄԻՏԷՆ

Ռուբինեան խ. 22 դահեկան, Ռոստոլաց խ. 18 դ., Ռոտում
խ. 15 դ., Անդրանիկ խ. 10 դ., Ահեկեան Յ. եղբարք 19 դ., Կան-
զուս 15 դ., Բոլ 10 դ., Նօշթօթ՝ ԱԼը եւ Խալիկ՝ Վաւաշապուհ
եւ Վրէժեանիք 40 դ.:

Ամբասանքէմ՝ Վրէժ եւ Նիզակ 20-ական դ., Առիւծ 15 դ.,
Ժիրայր եւ Մուշեղ 10-ական դ., Արթուր, Հեղ Պարոյր եւ Վարդ
5-ական դ.:

ԳԵՏԱՓԻ ԿՕՄԻՏԷՆ

Գաղտնապահ խ. (ամսավարներ յունիս -- 1 հոկ.) 20 լիւ,
Վասպուրական եւ Պանդուխտ խ.-եր 13 լիւ 50 ու., Նոր աշ-
խարհ խ. 24 լիւ, Արարատ խ. 20 լիւ, Վ. Բ., Վ. Ս. եւ Դ. Գ. 6-
ական լիւ, Ա. Ն. եւ Թ. Կ. 3-ական լիւ, Յ. Ա. Միմասեան 5
եւ 2 լիւ, Յովնան Յ. 2 լիւ 50 ու., Յ. Փ. 12 լիւ, Գրիգոր
Անուշեան Լ. քաղաքէն երկու անգամ 7 լիւ, Վասպուրական խ.
8 լիւ, Յ. Ս. Լ. 9 լիւ, Մամիկոնեան (Լ. քաղաք) 9 լիւ, Գաղտ-
նապահ խ. (հոկ. ամսավար) 16 լիւ, Լ. Վ. Դ. Գ. 8 լիւ, Մ. Գուս-
1 լիւ, Մեցախ տարան ներկայացման հայոյթ 146 լիւ 20 ու.:
Հետեւեալ անձերէն վեցամսեայ անդամավար թիւ 1000000-ը
6 Ֆրանք, Ազիլ 4 Ֆր. 80 ամսեմ, Վեյսիկ 6 Ֆր., Սուր 6 Ֆր.,
Յաւնաւոր 3 Ֆր., Արձաթ 4 Ֆր. 80 ամս., Կիրիւ 4 Ֆր. 80 ամս.,
Գող 6 Ֆր., Դշխան 4 Ֆր. 80 ամս., Կուրակ 6 Ֆր., Լճէմ 4 Ֆր 80
ամս., Շքն 3 Ֆր., Վահան 4 Ֆր 80 ամս., Սուր 5 Ֆր 50 ամս.:
Նոյն կամիտէն ստացեր է Ս. . . քաղաքի մասնաձիւղէն 70
լիւ 30 ու.:

ՊԱՅԻՐԻԿ ԿՕՄԻՏԷՆ

Յունիս եւ յուլիս ամիսներու մուտք. Առիւծի թագաւէն
100 Ֆրանք, Զօրէն 40 Ֆր., Գեղամ 1 եւ 1 անգլիական ոսկի
եւ 20 դահեկան, Եւտօքի 20 դ., Վահագն խ. 20 եւ 20 դ.,
X. 20 դ., Հայկ Կ. Սուրէն 10 եւ 10 եւ 10 դ., Պէգիթի 10
եւ 10 դ., Կ. Պ., Ս. Բ., Վահան, Մանաս, Զրաշ, Արտէմ, Ա-
սաս, Գուրգէն, Երուշ Հայկազ, Ա. Փ., Ս. Բ., Նազար եւ Ա-
րամազը 10-ական դ., Երմնակ Պալթեան, Ազալոյ, Ն. Պ., Ա-
գուլիս, Զարնոյ, Փիլոէն, Պ. Երևան, Գաւնիկ, Պ. Յակոբեան,
Գրգռիչ Ս. Մեծիքով, Ասակ, Ս. Տրապիզոնցի, Ռուբա, Պ. Ա-
սուր, Կ. Մար Ժիրայր, Լեւոս եւ Արայ 5-ական դ., Թորոս
Ռուբէն 5 եւ 5 դ., Ասրիւ 15 10 եւ 10 դ.:

Հոկա. եւ նոյ. ամիսներու մուտք. Արամազը, Կայծակ,
Հայկազ 20-ական դահեկան, Գեղամ, 20 եւ 20 դ., Սուրէնի մի-
ջոցաւ 20 դ., Արայան, Մորթ, Հրաշ, Վահան, Մարգարէ, Օ.
Օ., Միմաս Մանուկեան եւ Գարեգին 10-ական դ., Ժոթ 10 եւ
10 դ., Զարուհի 10 եւ 10 դահեկան:

Խմբագրութեանս դիմել հետեւեալ հասցեով՝
Rédaction du Droschak, Genève (Suisse)

(1891 — 1897)

«Դրօշակ»ի առաջին թիւը լոյս է տեսել 1891 թ. Մայիսին, Թիֆլիսում: Դրանից առաջ, 1890 թ. հրատարակուել է Հ. Յ. Դ. Մանիֆեստը եւ «Դրօշակի թըռուցիկ թերթ» թիւ 1ը: 1891 թ. սկզբին լոյս է տեսել «Դրօշակի թռուցիկ թերթ» թիւ 2ը: Թիւ 1 թռուցիկ թերթը կորած է դժբախտաբար:

«Դրօշակ»ի առաջին եւ երկրորդ համարները տպուել են Թիֆլիսում, Հ. Յ. Դ. դաղտնի տպարանում: Երրորդ եւ չորրորդ համարները՝ Ռոմանիայում: Հինգերորդ համարից սկսած մինչեւ 1914թ. «Դրօշակ»ը հրատարակուում էր ժընեւում: 1914թ. մինչեւ 1925թ. «Դրօշակ»ի հրատարակութիւնը ընդհատուում է: 1925 թուից սկսած լոյս է տեսնում Փարիզում:

1891թ. Մայիսից մինչեւ 1931թ. Մայիս հրատարակուել է 308 համար «Դրօշակ»:

Չանազան ժամանակներ «Դրօշակ»ի խմբագիր կամ խմբագրութեան անդամ են եղել՝ Ռոստոմ, Ս. Զաւարեան, Քրիստ. Միքայէլեան, Ս. Շիւեան, Ա. Վառմեան, Տ. Յովհաննիսեան, Գ. Ուստաւ, Յովնան Դաւթեան, Մ. Վարանդեան, է. Ակնունի, Ա. Ահարոնեան, Իսկ 1925 թուից սկսած «Դրօշակ»ը լոյս է տեսնում Հ. Յ. Դ. Բիւրոյի անմիջական ղեկավարութեան տակ:

Այստեղ առաջ կը բերենք համար առ համար «Դրօշակ»ի բոլոր թուերի համառոտ բովանդակութիւնը՝ գլխաւոր նիւթերը: Սկզբի շրջանի «Դրօշակ»ների յօդուածները մեծ մասը անստորագիր էր: Ապա՝ ստորագրուում էին է. Ակնունին, Ղարիբը, Սիւմանթօն, Հայֆուսանը, մասամբ Մ. Վարանդեանը եւ մի քանի ուրիշներ: Մենք փակագծի մէջ կը դնենք եւ հեղինակների անունը, որքան որ հնարաւոր է ճշտել նրանց ինքնութիւնը:

1891թ. լոյս է տեսել «Դրօշակ»ի երկու համար: Թիւ 1ի բովանդակութիւնն է Առաջնորդող յօդուած, որի մէջ բացատրուում է «Դրօշակ»ի կոչումը: Ապա ամբողջութեամբ առաջ է բերուած Վարժապետեանի նախագիծը Թիւրքահայաստանի ինքնավարութեան. արտաքին տեսութիւն. ներքին տեսութիւն եւ թղթակցութիւններ Կարնից եւ Ալաշկերտից:

Թիւ 2ի Առաջնորդողը նուիրուած է պարտիսանական կռուին: Առաջնորդողից անմիջապէս յետոյ բացատրութիւն է տրուում թիւ 1ի առաջնորդողի հետեւեալ կէտի մասին. «Մեր այժմեան պահանջները մտաւորապէս նոյնն են, ինչ որ յայտնուած են Ներսէս Պատրիարքի ծրագրում» — «Մենք կարեւոր ենք համարում յայտնել, որ մենք այդ գրեթով աչքի առաջ ենք ունեցել այն դէպքը, որ Սուլթանը իր բարի կամքով մտցնի Տաճ-

կա-Հայաստանում Ներսէս Պատրիարքի ծրագրում պահանջուած բարենորոգութիւնները, որ շատ անհաւանական է»: Ապա՝ «Մի ընկերոջ անձնական ղեկառութիւնները ժողովրդի տրամադրութեան մասին»: Նամակ Պարսկաստանից: Լուրեր Տաճկաստանից: Արտաքին տեսութիւն:

1892ին հրատարակուել է «Դրօշակ»ի միայն մէկ թիւ՝ Թ. 3ը:

Առաջնորդողում՝ «Մեր ծրագիրը»՝ Սիւման ռ. Քրիստափորը սկսում են պարզաբանել Հ. Յ. Դ. ծրագիրը: Ապա լուրեր Տաճկաստանից — Արարոյի ձերբակալուելը եւ այլն: Նամակներ Ալաշկերտից, Կարնից, Վանից, Խնուսից, Տրապիզոնից: Ներքին տեսութիւն: Յայտարարութիւն՝ Դաշնակցութեան կանոնադրութիւնից՝ մահուան պատժի մասին:

1893ին լոյս է տեսել «Դրօշակ»ի երկու թիւ՝ Թ. 4 եւ 5ը: Թիւ 4ի Առաջնորդողը խօսում է 1892 թուին յաջորդած ոչակսիոնի ու տրամադրութիւնների անկման մասին եւ վեր է հանում յեղափոխութեան անհրաժեշտութիւնը: Ապա — Տեսութիւն Վասպուրականի՝ դըրուած Ս. Զաւարեանի ձեռքով: Լուրեր Ալաշկերտից, Մշից, Սասունից, Վանից, Թաւրիզից, Թիֆլիսից: Թիֆլիսից Ս. Զաւարեանը դըրում է Գր. Արծրունու յուղարկաւորութեան մասին. Արտաքին տեսութիւն:

Թիւ 5. Առաջնորդող՝ «Այբ ու բէն», որի մէջ Քրիստափորն ու Սիւմանը բացատրում են յեղափոխական այբուբենի առաջին տառը — «Հայ ժողովուրդը ազատութիւն է ուզում»: Նամակներ Կարնից, Վանից (Պետո), Երզնկայից, Պոլսից եւ այլն: Հաղորդում է Արարոյի Գ. Արխանեանի, Մ. Տամատեանի, Պ. Շատախցեանի մասին եւ այլն: Վերջը՝ «Հայ յեղափոխականը տաճկական բանտում» (Պետոյի դրած):

1894ին լոյս է տեսել «Դրօշակ»ի 9 թիւ՝ Թ. 6-14 եւ Թ. 6ի յաւելուած:

Այսուհետեւ առաջ կը բերենք միայն գլխաւոր նիւթերը:

Թիւ 6: Առաջնորդողում Սիւման ռ. Քրիստափորը շարունակում են «Այբ ու բէն»ը — «Ի՞նչ կարգեր կարող են ապահովել ժողովրդի արդարացի պահանջները»: Արարոյի խմբի կոիւր. Արարոյի մահը. Լուրեր Երկրից:

Թիւ 6ի «Յաւելուած»ով հաղորդուում են լուրեր Երկրի զանազան վայրերից: «Այբ ու բէն»ի շարունակութիւնը:

Թիւ 7. Առաջնորդող՝ «Սուլ եւ դաղթականութիւն» (Յովնան): Լուրեր Երկրից: «Այբ ու բեն»ի շարունակութիւնը՝ դրուած Ռոստոմի կողմից:

Թիւ 8. Առաջնորդող՝ «Վերջին դէպքի առթիւ «Աւրդեանի մահափորձը (Սաժակ), լուրեր Երկրից: «Այբ ու բեն»ի շարունակութիւնը (Ռոստոմ):

Թիւ 9. Առաջնորդող՝ «Ժողովուրդը կը յաղթի» (Յովնան): Լուրեր Երկրից:

Թիւ 10. Առաջնորդող՝ «Մեր ծրագիրը» — Հ.Յ.Դ. ծրագրի բնագիրը: Լուրեր Երկրից:

Թիւ 11. Առաջնորդող՝ «Մեր ծրագիրը»՝ շարունակութիւն եւ վերջ: Լուրեր Երկրից:

Թիւ 12. Առաջնորդող՝ Մասունի ապստամբութեան առթիւ (Յովնան): Լուրեր Երկրից: Մարդար Վարժապետի կախուէլը Բաղէշում:

Թիւ 13. Մասնոյ Ապստամբութիւնը եւ կոտորածը» (Ազրայէլ): Լուրեր Երկրից: Ժիրայրի կախուէլը: «Դրօշակ»ի թռուցիկ թերթ (Հինգ հազար նահատակներ):

Թիւ 14. Առաջնորդող՝ «Մասունի դէպքի առթիւ»: Տեղեկութիւններ Մասնոյ ապստամբութեան մասին: Լուրեր Երկրից:

1895թ. լոյս է տեսել «Դրօշակ»ի 22 թիւ՝ թ. 1-22:

Թիւ 1. Առաջնորդող՝ Նախորդ տարուայ ընդհանուր տեսութիւն: Մանրամասնութիւններ Մասնոյ կրօնիկներու մասին: Լուրեր Երկրից:

Թիւ 2. Առաջնորդող՝ Տաճիկներ, քիւրդեր, քիւրդեր և սուլթանական կանաչաբուսութիւնը: Լուրեր Երկրից: Հայկական հարցը արտասահմանում:

Թիւ 3. Առաջնորդող՝ «Զէնք»: Լուրեր Երկրից: Եւրոպական մամուլը:

Թիւ 4. Առաջնորդող՝ «Ո՞վ է մեղաւոր»: Լուրեր Երկրից:

Թիւ 5. Առաջնորդող՝ «Պատմութիւնն է ուսուցիչ»: Լուրեր Երկրից:

Թիւ 6. Առաջնորդող՝ «Իրերի Դրութիւնը նոյնն է» (Յովնան), Երկրի վիճակի մասին: Լուրեր Երկրից: Գ. Արխանեանի, բժ. Կ. Փաշայեանի դատաւարութիւնը: Հայկական հարցը արտասահմանում:

Թիւ 7. Առաջնորդող՝ «Մասուն» (Յովնան), Մայիս 11ի ժողովրդային ցոյցը Պոլսում: Լուրեր Երկրից:

Թիւ 8. Առաջնորդող՝ «Բէֆորմներ» (Յովնան):

Լուրեր Երկրից:

Թիւ 9. Առաջնորդող՝ «Բէֆորմներ» (շարունակութիւն): Լուրեր Երկրից: Ապստամբութիւն Մակեդոնիայում: Յաւելուած՝ Դժոխքի նամակը. «Հնչակ» եւ «Դրօշակ»:

Թիւ 10. Առաջնորդող՝ «Բէֆորմներ» (շարունակութիւն): Լուրեր Երկրից: Մակեդոնական ապստամբութիւն:

Թիւ 11. Մասունի տարեդարձը. Մասուն (Թաթուլ), «Մի տարի է» (Ս. Շիւեան), «Ազատութիւն կամ Մահ» (Յովնան):

Թիւ 12. Առաջնորդող՝ «Աւերում են, կոտորում են» (Յովնան). «Բէֆորմներ (շարունակութիւն). Մամբէ վարդ.ի դատաւարութեան տեղեկագիրը: Սարախանեան Ներսէս վարդ.: Նամակներ Երկրից:

Թիւ 13. «Բէֆորմներ» (շարունակութիւն) Սոսոյ վանութիւն. Մամբէ վարդ.ի. Սարախանեան Ն. վ. (շար.) Երզնկայի Տաղնապը:

Թիւ 14. Առաջնորդող՝ «Կամախի կռուի առթիւ» (Ս. Շիւեան). Երզնկայի տաղնապը: Բէֆորմներ (վերջ): Սոսոյ վանութիւն Մամբէ վ.ի (վերջ): Լուրեր Երկրից:

Թիւ 15-16. Առաջնորդող՝ «Նոր Սարսափներ» (Յովնան): Երզնկայի տաղնապը (Ղարա Մէլիք): Տեղեկութիւններ Երկրից:

Թիւ 17-18. Առաջնորդող՝ «Կռուէ՛նք, կոտորում են» (Յովնան): Տրապիզոնի ջարդը: «Սուլթանական բէֆորմներ» (Յովնան): Շաքիր փաշայի ընդունելութիւնը Կարնում (Ռոստոմ): Կոտորածներ: Լուրեր Երկրից: Բահրի փաշայի մահափորձը:

Թիւ 19. Կոչ Տրապիզոնի Կենտր. Կոմիտէի: Առաջնորդող՝ «Ներկայ ընդէն» (Յովնան): Ջարդի լուրեր Երկրից: Հայդուկային խմբի կռիւը Բէնդիր-Բէնյում:

Թիւ 20. Առաջնորդող՝ «Կը հրդեհուի» (Յովնան): Կոտորածներ Բաբերդում, Երզնկայում: Լուրեր Երկրից:

Թիւ 21. Առաջնորդող՝ «Պիտի ոչնչանայ» (Յովնան): Նամակ Կարինից (Ռոստոմ): Կոտորածներ:

1896թ. լոյս է տեսել «Դրօշակ»ի 28 թիւ. ք. 1-28:

Թիւ 1. Առաջնորդող՝ Տեսութիւն նախորդ տարուայ: Հայդուկային խմբի կռիւը Դէլի-Պապայում: Կոտորածի լուրեր Կարնից, Խարբերդից, Տրապիզոնից: Լուրեր Երկրից:

Թիւ 2. Առաջնորդող՝ «Տմարդի պայմաններ» (Զէյթունի առթիւ): Կոտորածի լուրեր:

Թիւ 3. Առաջնորդող՝ «Յարի կառավարութիւնը» : Պարսկա - Տաճկական սահմանադրւից : Կոտորածներ : Լուրեր Երկրից :

Թիւ 4. Առաջնորդող՝ «Վճռողը կռիւն է» : Կոտորածներ, կողոպուտ, աւերում :

Թիւ 5. Առաջնորդող՝ «Մահմեդական ամբոխի դերը» : Պարսկա-Տաճկական սահմանադրւից : Կոտորածներ ու բանտարկութիւն : Լորդ Սոլսբերիի ճառը :

Թիւ 6. Առաջնորդող՝ «Մահմեդական ամբոխի դերը» (չար) : Ինքնապաշտպանութեան կռիւներ : Կոտորածներ :

Թիւ 7. Առաջնորդող՝ «Զէյթունը անձնատուր» : Հայդուկային կռիւներ : Կոտորածներ :

Թիւ 8. Առաջնորդող՝ «Առաջն առնել» (դաղթական նութեան) : Կոտորածներից յետոյ Կարնում : Կոտորածներ :

Թիւ 9. Առաջնորդող՝ «Զվհատենք կռուել» : Կոտորածից յետոյ Կարնում (Թաթուլ) : Պարսկա-Տաճկական սահմանադրւից : Կոտորածներ : Լուրեր Երկրից :

Թիւ 10. Առաջնորդող՝ «Յեղափոխական դործիչը» (Յովնան) : Կոտորածներ :

Թիւ 11. Առաջնորդող՝ «Նոր դիմակը» (կոտորածների առթիւ) (Յովնան) : Կոտորածներ : Լուրեր Երկրէն :

Թիւ 12. Առաջնորդող՝ «Վնասակար տարբեր» (Ռոստոմ) : Թղթակցութիւններ Երկրից : Կոտորածներ :

Թիւ 13. Առաջնորդող՝ «Բարոյական նեցուկ» (Օր. Շահնազարեան-Տիկ. Եղ. Զօրեան) : Թղթակցութիւններ Երկրից : Կոտորածներ :

Թիւ 14. Առաջնորդող՝ «Ո՞ր բարով» (Պետո) : «Հետեւանքը ի՞նչ եղաւ» (Ռոստոմ) : Թղթակցութիւններ Երկրից : «Թիւրքիոյ շուրջը» (Ս. Մինասեան) :

Թիւ 15. Առաջնորդող՝ «Յեղափոխական դիտակցութիւն» (Ս. Յովհաննիսեան) : Թղթակցութիւններ Երկրից : Պարսկա-տաճկական սահմանադրւից 1. Թիւրքիոյ շուրջը (Ս. Մինասեան) :

Թիւ 16. Առաջնորդող՝ «Ոչինչ չի վախցնիլ» (Յովնան) : Կռիւ Վանի մէջ : Պարսկա-տաճկական սահմանադրւից, 2 : Թիւրքիոյ շուրջը (Ս. Մինասեան) :

Թիւ 17. Առաջնորդող՝ «Ի դէ՛ն» (Լ. Սարգսեան) : Աբրո (Կենսադրական) : Նամակներ Երկրից :

Թիւ 18. Աբրո (Ռոստոմ) : Կռիւներ Վանում : «Զին-

ուած ընդդիմադրութիւն» (Լ. Սարգսեան) : Լուրեր Երկրից : Շէրօ, Չաթօ :

Թիւ 19. Մարտիրոս Բայուճեան : Առաջնորդող՝ «Իլլյումատ-հրէշներ» (Ռոստոմ) : Վանի դէպքերը : Լուրեր Երկրից : «Թիւրքիոյ շուրջը» (Ս. Մինասեան) : Այս համարից է սկսում Ս. Մինասեանի յօդուածները շարքը, որ շարունակուում է յաջորդ համարներում :

Թիւ 20. Առաջնորդող՝ «Մասնոյ երկրորդ տարեդարձը Պոլսում» (Ս. Յովհաննիսեան) : Տեղեկութիւններ Բանկ Օթոմանի դրաման մասին :

Թիւ 21. Բանկ Օթթոմանի դրամումը : Առաջնորդող՝ «Ժողովրդի Ոյժը» (Սմբատ) : «Օսմանեան բանկի պաշարումը» (Հրաչ) :

Թիւ 22. Պետո (Ռոստոմ) : Տերոբխտական դործողութիւն Վանում (Սմբատ) : Նամակներ Երկրից :

Թիւ 23. Առաջնորդող՝ «Մի՛ արատաւորէք» (Ս. Յովհաննիսեան) : «Երեք մահ» (Բաբկէն, Գնունի, Սուրէն) (Սմբատ) : Սամաթիոյ կռիւը :

Թիւ 24. Առաջնորդող՝ «Զէ՛նք, դէ՛նք» (Ռոստոմ) : Բանկի դրաման մանրամասնութիւնները (Գարօ) եւն. :

Թիւ 25. Առաջնորդող՝ «Ճամբից չչեղուենք» (Վարդ) : Պատ-դիւղի կոտորածը : Բանկի դէպքի մանրամասնութիւնները :

Թիւ 26. Աւետիս Մարտիան (Ան. Գալանթար) : «Ամէն բան թողէք» (Վարդ) : Լուրեր Երկրից : «Նոր հարկեր մահմեդականների վրայ» (Ռոստոմ) :

Թիւ 27. Բաբկէն-Սիւնի (Ս. Մինասեան) : «Կը շարունակենք» (Յովնան) : Լուրեր Երկրից :

Թիւ 28. Առաջնորդող՝ «Անգունդից Անգունդ» (Վարդ) : «Թո՛ղ յիշեն» (Ս. Մինասեան) : Դաշնակցական խմբի կռիւները Վանում : Լուրեր Երկրից :

1897թ. լոյս է տեսել «Իրօշակ»ի 16 թիւ՝ թ. 1-16 :

Թիւ 1. 1896-97 թ. տարեկան տեսութիւն : Հայդուկներ : Հայդուկային խմբի կռիւը Հայոց Զորում : Լուրեր :

Թիւ 2. Օսմ. Յեղափ. կուսակցութեան ա. շրջաբերականը : Առաջնորդող՝ «Վերջապէս» (այս շրջաբերականի առթիւ) : Հայդուկ. խմբի կռիւը Ախոռայ լեռներում : Կրետական հարց : Լուրեր :

Թիւ 3. Արտաշէս Անդրէասեան (Վրամեան), Առաջնորդող՝ «Իւրանադիտութիւն» : Լուրեր Երկրից : «Եւրոպական վերջին համաձայնութիւն» (բարենորոգումների ծրագրի առթիւ) :

Թիւ 4. Մարտ (կենսադրութիւն) : Առաջնորդող
«Կրեաէն աղատուած է» : Նամակներ Երկրից : Կրեաէի
մասին :

Թիւ 5. Առաջնորդող՝ «Կեցցէ՛ Յանդղնութիւնը»
(Յունաստան ու Կրեաէ) : Նամակներ Երկրից :

Թիւ 6. Առաջնորդող՝ «Դարձեալ կոտորած» : Նա-
մակներ Երկրից :

Թիւ 7. Առաջնորդող՝ «Յոյն-Տաճկական պատերազ-
մը» : Նամակներ Երկրից : Հնչակ-դաշնակցական միու-
թեան առթիւ :

Թիւ 8. Առաջնորդող՝ «Քալէ՛» (Վոսմեան) : Թըղ-
թակցութիւններ Երկրից : Թուրքիկ թերթ Հ. Յ. Դ.
Վասպուրականի Կ. Կ.-ի թիւ 2 :

Թիւ 9. Արտաշէս Մխակեան (կենսադրութիւն) :
Առաջնորդող՝ «Կրեաէի ինքնավարութիւնը» : Նամակ-
ներ Երկրից :

Թիւ 10. Առաջնորդող՝ «Սա՞ղ, թէ՛ յեղափոխու-
թիւն» (Երիտասարդ թիւրքերի մասին) : Նամակներ

Երկրից :
Թիւ 11. Սանասորի արշաւանք : Առաջնորդող՝ «Պա-
տի՛ւ Հայաստանին» : Ռմբային դործողութիւններ Պոլ-
սում : Սաչիկ Գնունի (կենսադրութիւն) : Լուրեր :

Թիւ 12. Առաջնորդող՝ «Աստուած, Փետայիներն ե-
կան» (Սանասորի առթիւ) : Սանասորի արշաւանքի
մանրամասնութիւնները : Կռիւներ Վանում :

Թիւ 13. Արտաշէս Մ. Դեւեան-Եղիպտացի (կեն-
սադրութիւն) : Առաջնորդող՝ «Վե՛րջ այս դրութեան» :
«Հայոց մի յաղթութիւնը»—Սանասորի առթիւ. Հանս-
Փիշէր : Նամակներ Երկրից :

Թիւ 14. Առաջնորդող՝ «Յեղափոխական նէյնիմ-
ներ» : Սանասորի կռիւը (շար.) : Նամակներ Երկրից :

Թիւ 15. Յակոբ Գարակէօղեան-Չաւէն (կենսադր-
ութիւն) : Առաջնորդող՝ «Դէպքերը թո՛ղ խօսեն» : Նա-
մակներ Երկրից :

Թիւ 16. Արիստակէս Զօրեան-Կարօ (կենսադրու-
թիւն) : Առաջնորդող՝ «Հիւանդ Մարդը» : Սանասորի
կռիւը — նահանջ : Լուրեր :

○ = ○ = ○ = ○ = ○ = ○ =